

Czy intelektualiści lubią kapitalizm?

Pola wartości poznawczych w determinowaniu postaw wobec ustroju ekonomicznego i zabezpieczeń społecznych

Mirosława Czerniawska

Politechnika Białostocka, Wydział Zarządzania, Katedra Ekonomii i Nauk Społecznych
e-mail: m.czerniawska@poczta.onet.pl

DOI: 10.12846/j.em.2014.01.15

Streszczenie

W niniejszym badaniu określono postawy wobec ustroju ekonomicznego i kwestii społecznych oraz dokonano diagnozy systemu wartości (Skala Wartości Rokeacha). Założono, że postawy uzależnione są od preferencji wartości poznawczych, czyli „logiczny”, „intelektualista”, „o szerokich horyzontach”, „obdarzony wyobraźnią” i „uzdolniony”. W badaniu wzięło udział 704 studentów pedagogiki i zarządzania. Uzyskane wyniki pozwoliły stwierdzić, że od wyższej preferencji wartości poznawczych (a zwłaszcza trzech pierwszych z wymienionych powyżej) uzależnione są postawy proliberalne. „Intelektualiści” opowiadali się za niezależnością ekonomiczną przedsiębiorstw, wolnym rynkiem w sferze zatrudnienia i merytokratycznym zróżnicowaniem wynagrodzeń. Aprobowali ograniczenie świadczeń społecznych ze strony państwa.

Słowa kluczowe

system wartości, postawy wobec ustroju ekonomicznego i kwestii społecznych

Wstęp

W niniejszej pracy starano się odpowiedzieć na pytanie, czy intelektualiści lubią kapitalizm? „Lubią kapitalizm” jest metaforycznym określeniem postaw wobec ustroju ekonomicznego i kwestii społecznych. Pojęcie „intelektualiści” rozumiane jest w specyficzny sposób. Ich mianem określani zostali ci, którzy relatywnie wyżej w swoim

systemie lokują wartości poznawcze, sprzyjające autonomii intelektualnej, rozwojowi zdolności i twórczości. Wartości te mają charakter indywidualistyczny (konstrukt „kolektywizm – indywidualizm” jest ważnym wymiarem mentalności, w jego skład wchodzi między innymi postawy i wartości) i wykazują koherencję z cechami indywidualisty, jakimi są otwartość mentalna, skłonność do poznawania świata (ciekawość świata), samodzielność myślenia, koncentracja na kompetencjach i kreatywność. Sądzić można, że tego typu wartości oddziałują na sposób, w jaki jednostka spostrzega i ocenia różne sfery życia społeczno-politycznego. Zwiększają również tolerancję na zmianę społeczną i możliwości przystosowawcze jednostek do konkretnych rozwiązań aktualnego ustroju ekonomicznego, w szczególności do szeroko pojętego rynku (Jarymowicz, 1999; Reykowski, 1992, 2001).

1. Postawy i wartości jako element systemu przekonań

Postawy i wartości stanowią subkategorie systemu przekonań (Miller i in., za: Bartal, 1990), konstytuują mentalność i w konsekwencji wyznaczają charakterystyczny sposób myślenia. Ludzie kształtują swoje przekonania na bazie doświadczeń (kulturowych, grupowych i indywidualnych), nadają im stosowne znaczenie i organizują w strukturę. Spójność w obrębie systemu przekonań pełni ważną funkcję regulacyjną. Pozwala wytworzyć koherentną wizję świata i w względnie stały sposób determinuje ludzkie zachowania. Przekonania stanowią swoistego rodzaju narzędzie pomocne w rozumieniu rzeczywistości: są wykorzystywane w formułowaniu poglądów na temat tego, jaki świat jest i jaki być powinien (Rohan, 2000).

Założenie na temat powiązań pomiędzy elementami systemu przekonań przyjęte było w teorii Rokeacha (1973). System przekonań – zdaniem tego autora – jest względnie spójny i uporządkowany hierarchicznie. Organizacja strukturalna oznacza, że przekonania nie egzystują w izolacji od innych, lecz są powiązane ze sobą w ramach systemu (zachodzi między nimi formalny i funkcjonalny związek). Rokeach opisał model, w którym funkcjonuje relatywnie niewiele wartości, ale wiele tysięcy postaw. Wartości – będąc przekonaniem bardziej ogólnymi (abstrakcyjnymi) i silniej powiązanymi z koncepcją Ja – ukierunkowują organizację postaw, pozwalają je przewidywać i uzasadniać. Decydują o wyborach, rozwiązywaniu konfliktów i stają się imperatywem działania. Postawy mają bardziej konkretny charakter i odnoszą się do specyficznych obiektów, zjawisk, czy osób. Im bardziej postawa sprzężona jest z wartościami, tym trudniej ją zmienić. Jednocześnie, z wartościami w większym stopniu powiązane są postawy silne: postawy te „opierają” się na wartościach (Rokeach, 1973; Boninger i in., 1995; Maio i Olsen, 1998). Należy także

podkreślić, że pozycja wartości w systemie i ich dostępność są istotnie i pozytywnie skorelowane: ważniejsze wartości cechują się łatwiejszą aktywizacją (Rokeach, 1973; Gilchrist, za: Seligman i Katz, 1996). Jednocześnie, człowiek częściej interpretuje postawy odwołując się do tych wartości, które są preferowane wyżej. Jak zauważa Rokeach, transformacja wartości na postawy związana jest ze zróżnicowaniem ważności wartości (por. Czerniawska, 1995, 2010). Przeglądu badań odnoszących się do relacji wartości – postawy społeczno-polityczne dokonała autorka we wcześniejszych publikacjach (Czerniawska, 2008, 2010).

2. Problem badawczy i hipotezy

W prezentowanym badaniu dokonano diagnozy systemów wartości studentów oraz ich postaw wobec ustroju ekonomicznego i zabezpieczeń socjalnych. Testowaniu poddano hipotezę, zgodnie z którą te postawy są uzależnione od zróżnicowania akceptacji wartości poznawczych: „intelektualista”, „logiczny”, „obdarzony wyobraźnią”, „o szerokich horyzontach” i „uzdolniony”. Ich wyższe preferencje wiązać się powinny z aprobatą formy ładu społecznego, który oparty jest na zasadach rynkowych (hipoteza 1). Oznacza to między innymi akceptację wolnej konkurencji między podmiotami gospodarczymi, zgodę na wolny rynek w sferze zatrudnienia i nierówności w podziale dóbr, ograniczenie roszczeń/oczekiwań wobec państwa (ochrona najuboższych, świadczenia państwa na rzecz opieki medycznej i kształcenia), a tym samym przejęcie odpowiedzialności za własne życie. Wartości poznawcze – obok innych wartości koncentrujących się na własnej osobie, czyli związanych ze społecznym statusem i prestiżem (osiągniętym własnym wysiłkiem), wolnością wyboru, niezależnością myślenia i działania, osobistym sukcesem (osiągnięciami), sprawnością zadaniową, samodzielnością, zapotrzebowaniem na stymulację i hedonizmem – leżą u podstaw mentalności indywidualistycznej. Ten typ mentalności sprzyja z kolei akceptacji liberalizmu i przemian społeczno-ekonomicznych w naszym kraju (Skarżyńska, 2005).

3. Metodyka badań

W badaniu wzięło udział 704 osoby. Zintegrowane zostały dane uzyskane w roku 2003 (325 osób) i 2008 (379 osób). Około 50% uczestników studiowało na Wydziale Pedagogiki i Psychologii Uniwersytetu w Białymstoku, około 50% – na Wydziale Zarządzania Politechniki Białostockiej. Wiek osób badanych mieścił się

w przedziale 20-24 lata. Badanie miało charakter anonimowy.

Postawy zdiagnozowane zostały na podstawie zestawu poglądów wobec ustroju ekonomicznego i kwestii socjalnych. Respondentom przedstawiono sześć par twierdzeń. Każda para zawiera dwa opozycyjne poglądy (stanowiska). Zadaniem osób badanych była ocena tych poglądów, czyli wybór jednej z dwóch opcji, tej, która w większym stopniu odzwierciedla przekonania jednostki odnośnie do analizowanych problemów. Pozwoliło to na opis percepcji i interpretacji ustroju ekonomicznego, jego zasad oraz przynależnych mu zjawisk. Treść twierdzeń zamieszczono w tab. 1. Twierdzenia (bądź ich fragmenty) odnoszące się do postawy 2, 3, 5 i 6 pochodzą z pracy pod redakcją Reykowskiego (1993) *Wartości i postawy Polaków a zmiany systemowe*. W konstrukcji postawy 1 i 4 pomocna była publikacja Witolda Morawskiego (1991). Należy podkreślić, że użyte w badaniu własnym twierdzenia są zmodyfikowane (choć w różnym stopniu) pod względem treściowym.

Preferencje wartości określone zostały za pomocą Skali Wartości Rokeacha (Brzozowski, 1989), która składa się ze skali wartości ostatecznych i skali wartości instrumentalnych. W skład drugiej wchodzi między innymi wartości: „intelektualista” (inteligentny, myślący), „logiczny” (konsekwentny, rozumny), „obdarzony wyobraźnią” (śmiały, twórczy), „o szerokich horyzontach” (otwartym umyśle) i „uzdolniony” (o dużych umiejętnościach). Osoby badane zobowiązane były do uporządkowania wartości przez przypisywanie im odpowiednich rang (rangi zawierają się w przedziale od 1 do 18, przy czym 1 oznacza wartość cenioną najwyżej, 18 – wartość cenioną najniżej).

4. Wyniki badań

W niniejszym badaniu założono, że wartości poznawcze stanowią ważny punkt odniesienia w analizie postaw wobec ustroju ekonomicznego i kwestii natury socjalnej. Okazało się, że wartości „intelektualista”, „logiczny”, „obdarzony wyobraźnią”, „o szerokich horyzontach” i „uzdolniony” uzyskiwały wyższe wskaźniki preferencji wśród studentów wyrażających przekonanie wiążące się z ideologią liberalną (różnica w preferencji ostatniej wartości była nieistotna statycznie, por. tab. 1, postawa 1), a mianowicie, że sektor prywatny powinien być niezależny od państwa, zaś konkurencja jest zjawiskiem korzystnym i przyczynia się do rozwoju ekonomicznego. Zwolennicy interwencjonizmu państwa, wskazujący na zasadność ochrony gorzej prosperujących przedsiębiorstw i stymulowania ich rozwoju ekonomicznego, cenili te wartości relatywnie niżej.

Przyjęcie zasad liberalizmu ekonomicznego ma określone konsekwencje w dziedzinie polityki zatrudnienia. Stanowisko liberalne – zgodnie z którym znalezienie pracy jest indywidualną sprawą każdego obywatela, nie zaś rolą państwa – prezentowali studenci wyżej preferujący wartości poznawcze. W przypadku wartości „logiczny” i „o szerokich horyzontach” stwierdzono różnice na wymaganym poziomie istotności statystycznej, w przypadku wartości „intelektualista” i „uzdolniony” – na poziomie tendencji. Wartość „obdarzony wyobraźnią” różniła się wskaźnikami preferencji w przewidywanym kierunku, ale zależność była nieistotna statystycznie (por. tab. 1, postawa 2).

Wprowadzenie gospodarki wolnorynkowej – opierającej się na zasadzie efektywności ekonomicznej – zaowocowało konsekwencjami w postaci wzrostu bezrobocia. Traktowanie bezrobocia jako elementu gospodarki rynkowej, jak również wiązanie faktu posiadania pracy z efektywnością działań pracownika, wiązało się z wyższą preferencją wartości „logiczny” i „o szerokich horyzontach” (w przypadku drugiej wartości różnice stwierdzono na poziomie tendencji). Wyższą preferencją cechowały się także wartości „intelektualista” i „uzdolniony”, ale różnice nie były istotne statystycznie. Wartość „obdarzony wyobraźnią” uzyskała natomiast zbliżone wskaźniki średnich rang. W przypadku tej postawy nie zaobserwowano zatem konsekwentnego zróżnicowania preferencji wartości poznawczych (por. tab. 1, postawa 3).

W trakcie przechodzenia od gospodarki centralnie planowanej do gospodarki rynkowej, istotnej zmianie uległy zasady podziału dóbr, a zatem także proporcje dochodów. Następstwem neoliberalizacji było zwiększenie nierówności społecznych w statusie ekonomicznym. W prezentowanym badaniu interesowano się postrzeganiem przez respondentów zasad wynagradzania, a tym samym różnic majątkowych. Skonfrontowano zasadę egalitarną (równości rezultatów: każdemu, przynajmniej mniej więcej – po równo) z zasadą merytokratyczną (każdemu według zasług). Podejście merytokratyczne – zakładające, że nagrody mają być proporcjonalne do nakładów, zaś regulatorem powinien być mechanizm rynkowy – jest jedną z podstawowych zasad liberalizmu ekonomicznego.

Uzyskane wyniki badań pozwalają stwierdzić, że każda z analizowanych wartości poznawczych – „intelektualista”, „logiczny”, „obdarzony wyobraźnią”, „o szerokich horyzontach” i „uzdolniony” – cechowała się wyższą preferencją wśród studentów akceptujących normy merytokratyczne, a więc wyrażających przeświadczenie, że człowiekowi należy się tyle, na ile zasługuje dzięki zdobytemu wykształceniu, kwalifikacjom, wydajności i włożonemu wysiłkowi (por. tab. 1, postawa 4). Wśród „intelektualistów” powszechna zatem jest ideologia legitymizująca różnice w wymiarze ekonomicznym.

Tab. 1. Analiza porównawcza wskaźników preferencji wartości w zależności od wyboru opcji postawy

Lp.	Opcje postawy	Postawy wobec ustroju ekonomicznego i kwestii socjalnych	Średnie arytmetyczne rang wartości									
			Intelektualista		Logiczny		Obdarzony wyobraźnią		O szerokich horyzontach		Uzdolniony	
1	1	Sektor prywatny powinien być całkowicie niezależny od państwa, ponieważ wolna konkurencja między przedsiębiorstwami jest podstawą rozwoju ekonomicznego.	9,04	**	10,96	***	10,75	***	10,05	***	12,03	
	2	Wolność ekonomiczną przedsiębiorstw należy ograniczać i pomagać tym przedsiębiorstwom, które znalazły się w trudnej sytuacji.	10,01		11,92		11,68		11,30		12,42	
2	1	Wybór i zdobycie pracy jest prywatną sprawą każdego obywatela. Państwo nie jest zobowiązane do zapewnienia pracy.	8,88	*	10,59	***	10,88		9,75	***	11,82	*
	2	Państwo powinno każdemu obywatelowi zapewnić pracę zgodną z jego wykształceniem i kwalifikacjami.	9,67		11,71		11,20		10,92		12,36	
3	1	Bezrobocie jest sprawą naturalną w zdrowej gospodarce (element gospodarki rynkowej). Należy wręcz zwalniać nieefektywnych pracowników, ponieważ to nauczy ich szanować pracę.	8,93		9,85	***	11,19		9,74	*	11,75	
	2	Bezrobocie jest nieszczęściem i plagą społeczną, pociąga za sobą biedę i demoralizację ludzi.	9,49		11,63		11,06		10,67		12,26	
4	1	To, ile ludzie zarabiają, powinno być zróżnicowane w zależności od kwalifikacji i wydajności.	9,07	**	10,82	***	10,70	***	9,88	***	11,89	***
	2	Różnice w dochodach nie powinny być zbyt duże, tak, aby nie pojawiła się grupa biednych i bogatych. Przede wszystkim należy ograniczyć dochody najlepiej zarabiających.	10,01		12,27		11,85		11,74		12,74	

cd. Tab. 1.

5	1	Państwo powinno w pierwszej kolejności sprzyjać interesom prywatnego biznesu. Od tego jest uzależniony rozwój kraju.	8,34	***	10,31	***	10,34	***	9,26	***	11,24	***
	2	Państwo powinno przede wszystkim chronić poziom życia rodzin gorzej sytuowanych i nie dopuszczać do powstawania fortun.	9,87		11,76		11,43		11,07		12,60	
6	1	Trzeba odrzucić system powszechnej bezpłatnej opieki zdrowotnej i bezpłatnego kształcenia. Państwa nie stać na wszystko dla wszystkich.	9,30		9,67	**	11,88		9,60		11,51	
	2	Koniecznym warunkiem sprawiedliwego ustroju jest zagwarantowanie prawa każdemu obywatelowi do bezpłatnej opieki zdrowotnej i bezpłatnego kształcenia na każdym szczeblu.	9,39		11,41		11,03		10,55		12,21	

Wyniki analizy statystycznej testem Wilcozona dla dwóch prób niezależnych

* $p < 0,1$ ** $p < 0,05$ *** $p < 0,01$ **** $p < 0,001$ - symbol znajduje się przy wskaźniku wyżej preferowanej wartości

Źródło: badania własne (w tabeli wykorzystano około 3% danych zawartych w publikacji autorki z 2010).

Wraz z początkiem zmian ustrojowych w Polsce oficjalnie została podważona sensowność modelu państwa opiekuńczego. W myśl ideologii neoliberalnej, jeżeli ludzie mają zagwarantowaną wolność polityczną i wolność poczynań na rynku, to sami odpowiadają za swoje czyny i swój dobrobyt. Co więcej, świadczenia socjalne interpretowane są w specyficzny sposób, czyli jako czynnik hamujący rozwój indywidualnej aktywności. W omawianym badaniu interesowano się poglądami studentów odnośnie do roli państwa: czy państwo powinno sprzyjać przede wszystkim interesom prywatnego biznesu, czy też koncentrować się na ochronie poziomu życia rodzin gorzej usytuowanych. Okazało się, że pierwszy z wymienionych poglądów – a więc taki, który ma proliberalny charakter – jest akceptowany przez respondentów wyżej ceniących wartości poznawcze, czyli „intelektualista”, „logiczny”, „obdarzony wyobraźnią”, „o szerokich horyzontach” i „uzdolniony” (por. tab. 1, postawa 5).

Zgodnie z zasadami liberalizmu, jednostka jest odpowiedzialna za zaspokojenie

swoich podstawowych potrzeb. Zasada ta odnosi się nie tylko do pomocy społecznej, ale też edukacji i opieki zdrowotnej (Harvey, 2008). W niniejszej pracy starano się ustalić, jakie są oczekiwania studentów w stosunku do świadczeń państwa na rzecz opieki medycznej i kształcenia. Okazało się, że młodzież opowiadająca się za państwem opiekuńczym – przynajmniej w tym zakresie, aby zapewniać bezpłatną opiekę medyczną i bezpłatne kształcenie – preferowała wyżej wartość „logiczny” (por. tab. 1, postawa 6). Wartości „o szerokich horyzontach” i „uzdolniony” cechowały się wyższą preferencją, ale zależności nie były istotne statystycznie. W przypadku tej postawy nie można zatem mówić o konsekwentnym zróżnicowaniu preferencji wartości poznawczych.

4. Dyskusja wyników

W prezentowanej pracy poszukiwano odpowiedzi na pytanie, czy wartości poznawcze – stanowiące jeden z wyznaczników mentalności indywidualistycznej – wiążą się z akceptacją odmiennych przekonań odnośnie do kwestii ustrojowych? Założono, że wyższa ich preferencja sprzyja akceptacji formy ładu społecznego, która opiera się na zasadach rynkowych. Zgodne jest to z przekonaniem, że indywidualizm stanowi fundament kapitalistycznej przedsiębiorczości, a tym samym ważną przesłankę psychologiczną zmian systemowych.

Okazało się, że osoby ceniące wyżej wartości poznawcze (lub przynajmniej większość z nich) opowiadały się za niezależnością sektora prywatnego od państwa i wolną konkurencją między przedsiębiorstwami (postawa 1) oraz wolnym rynkiem w sferze zatrudnienia (postawa 2). Wyrażały poglądy, że zróżnicowanie dochodów powinno opierać się na kryterium merytokratycznym (postawa 4), zaś zadaniem państwa jest sprzyjanie interesom prywatnego biznesu, a nie ochrona życia gorzej usytuowanej części społeczeństwa (postawa 5). Wartości poznawcze ukierunkowywały zatem określony rodzaj poglądów w sferze ekonomicznej i to w kierunku zgodnym do założonego. Odnośnie do tych postaw można potwierdzić założenia zwerbalizowane w hipotezie 1. Systematyczne zróżnicowanie preferencji wartości poznawczych nie ujawniło się w przypadku postaw wobec bezrobocia (postawa 3) i funkcji opiekuńczej państwa w zakresie opieki zdrowotnej i kształcenia (postawa 6). Różnice istotne statystycznie stwierdzono odnośnie do dwóch lub jednej wartości określanych mianem poznawczych. W przypadku pozostałych wartości, porównanie ich średnich rang wskazywało zazwyczaj na kierunek zależności zgodny z oczekiwanym.

Zaprezentowane wyniki badań umożliwiają odpowiedzieć na pytanie, jakie wartości pozwalają przewidzieć treść poglądów w sferze gospodarki i polityki socjalnej? Wartością, która w sposób najbardziej konsekwentny (różnice w preferencji tej wartości zaobserwowano w przypadku sześciu analizowanych postaw) różnicowała postawy studentów była wartość „logiczny” (por. tab. 1). Wartość ta okazała się pozytywnym predyktorem postaw liberalnych i miała znaczenie w myśleniu na temat tego, jaki jest pożądany kształt ustroju ekonomicznego i, jak powinny być rozstrzygane problemy natury socjalnej. Znaczącymi wartościami okazały się także „o szerokich horyzontach” (pięć postaw) i „intelektualista” (cztery postawy). Najslabiej różnicowały poglądy wartości „obdarzony wyobraźnią” i „uzdolniony” (trzy postawy).

Podsumowanie

Uogólniając należy stwierdzić, że wartości poznawcze współwystępują z koncepcją określonego ładu ustrojowego, czyli opartego na zasadach rynkowych. Z wartości poznawczych „wyrasta” więc skłonność do akceptacji liberalizmu ekonomicznego. Młodzież ceniąca wyżej te wartości będzie się opowiadała raczej za modelem ustroju, w którym człowiek jest autonomiczną jednostką, wyzwoloną z więzi społecznych i odpowiedzialną jedynie za siebie niż za modelem ustroju, w którym państwo jest odpowiedzialne za jednostkę i zobligowane do działania na jej korzyść.

Kwestią osobną jest to, czy osoby ceniące wyżej wartości poznawcze cechują się faktycznie wyższym potencjałem poznawczym, który ułatwiałby im efektywne funkcjonowanie w złożonej rzeczywistości polityczno-ekonomicznej? Czerniawska (1995) koncentrowała się na ustaleniu relacji istniejących między inteligencją człowieka a jego systemem wartości. W swoich badaniach założyła, że inteligencja jest jednym z czynników determinujących zmiany w systemie poznawczym, które prowadzą do pojawienia się szczególnego układu wartości w ramach systemu. Okazało się, że młodzież bardziej inteligentna (inteligencja mierzona testem Ravena) wskazuje na wartości poznawcze jako bardziej cenne. Próba uchwycenia zależności między inteligencją i preferencją wartości treściowo związanych z intelektem dowiodła, że ludzie w większym stopniu cenią wartości zgodne z ich cechami. Oznacza to, że analizując wybory poszczególnych wartości poznawczych ujętych w Skali Rokeacha możemy się spodziewać, iż relatywnie wyższa ich preferencja jest związana z wyższym poziomem intelektualnym osób badanych.

Uznanie za cenne tych wartości, które są treściowo powiązane z własnymi cechami pozwala na opisywanie swojej osoby w pozytywnych kategoriach (utrzymanie poczucia własnej wartości). Jednocześnie tego typu zgodność przyczynia się w istotnym stopniu do możliwości realizacji tych wartości, gdyż podmiot dysponuje sprzyjającymi ku temu właściwościami. Cechy, na przykład inteligencja, wyznaczają preferencję wartości i warunkują skuteczność ich realizacji. W kontekście takich empirycznych zależności słuszna wydaje się teza Masłowa (Matusewicz, 1975), że zdolności domagają się użycia, natomiast człowiek nie przejawia skłonności do pozytywnego wartościowania tego, co jest obce jego naturze.

Literatura

1. Bar-Tal D. (1990), *Group beliefs. A conception for analyzing group structure, processes, and behavior*, Springer-Verlag Inc., New York
2. Boninger D. S., Krosnick J. A., Berent M. K. (1995), Origins of attitude importance: Self-interest, social identification, and value relevance, *Journal of Personality and Social Psychology* 68 (1)
3. Brzozowski P. (1989), *Skala Wartości (SW). Polska adaptacja Value Survey M. Rokeacha*, Polskie Towarzystwo Psychologiczne, Wydział Psychologii Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa
4. Czerniawska M. (1995), *Inteligencja a system wartości*, Trans Humana, Białystok
5. Czerniawska M. (2008), *Wartości a postawy i zachowania społeczno-polityczne*, Zeszyty Naukowe Politechniki Białostockiej. *Ekonomia i Zarządzanie* 11, s. 113-125
6. Czerniawska M. (2010), *Zmiany wartości i postaw młodzieży w okresie przeobrażeń ustrojowych. Kolektywizm versus indywidualizm*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Białostockiej, Białystok
7. Harvey D. (2008), *Neoliberalizm. Historia katastrofy*, Instytut Wydawniczy Książka i Prasa, Warszawa
8. Jarymowicz M. (1999), *O godzeniu wody z ogniem: związki kolektywizmu z indywidualizmem*, w: Wojciszke B., Jarymowicz M. (red.), *Psychologia rozumienia zjawisk społecznych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, s. 121-152
9. Maio G. R., Olson J. M. (1998), Values as truisms: Evidence and implications, *Journal of Personality and Social Psychology* 74 (2), s. 294-311
10. Matusewicz Cz. (1975), *Psychologia wartości*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa

11. Morawski W. (1991), *Przemiany ekonomiczne a społeczeństwo obywatelskie*, w: Gortat R. (red.), *Spółeczeństwo uczestniczące, gospodarka rynkowa, sprawiedliwość społeczna*, Instytut Studiów Politycznych PAN, Warszawa, s. 7-31
12. Reykowski J. (1992), *Kolektywizm i indywidualizm jako kategorie opisu zmian społecznych i mentalności*, *Przegląd Psychologiczny* 35 (2), s. 147-171
13. Reykowski J. (2001), *Psychologia polityczna*, w: Strelau J. (red.), *Psychologia. Podręcznik akademicki*, t. 3, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk, s. 379-403
14. Reykowski J. (red.), (1993), *Wartości i postawy Polaków a zmiany systemowe. Szkice z psychologii politycznej*, Wydawnictwo Instytutu Psychologii PAN, Warszawa
15. Rohan M. J. (2000), *A rose by any name? The values construct*, *Personality and Social Psychology Review* 4 (3), s. 255-277
16. Rokeach M. (1973), *The nature of human values*, Free Press, New York
17. Seligman C., Katz A. N. (1996), *The dynamics of value systems*, w: Seligman C., Olson J. M., Zanna M. P. (red.), *The psychology of values: The Ontario Symposium*, t. 8, Lawrence Erlbaum Associate, Mahwah, New Jersey, s. 53-75
18. Skarżyńska K. (2005), *Człowiek a polityka. Zarys psychologii politycznej*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa

Do intellectuals like capitalism? The role of cognitive values in determining attitudes towards the economic system and social security

Abstract

The presented research focuses on the attitudes towards the economic system and social issues. It also concerns the value systems in general (Rokeach Value Survey). It was assumed that the attitudes depend on the preference of cognitive values i.e. 'logical', 'intellectual', 'broad-minded', 'capable' and 'imaginative'. The sample of 704 students from university departments of pedagogy and management was examined. Analysis of the collected data revealed that the pro-liberal attitude is dependent on the preference of cognitive values (especially the first three mentioned above). „Intellectuals” opted for the economic independence of enterprises, free market in the sphere of employment and meritocratic differentiation of payments. They approved of the limitation of social security benefits from the state.

Keywords

value system, attitudes towards economic system and social issues

Author information

Mirosława Czerniawska

Białystok University of Technology

Wiejska 45a, 15-351 Białystok, Poland

e-mail: m.czerniawska@poczta.onet.pl